

Ultimele clipe ale lui Mircea Eliade - Mahaparinirvana -

Ioan Petru Culianu

Acest articol este un fel de preambul la articolul meu despre MORMANTU FURAT. Dupa ce ajm vizitat cimitirul din Paris, convingerea mea ca dorinta lui Mircea Eliade de a se arde, nu a fost, de fapt, dorinta lui. Nu urmaresc sa reabilitez o mare personalitate ca Eliade, numai pentru ca este mare. La inceput, vreme de ani de zile, l-am acuzat ca ne-a lipsit de un mormant la care sa mergem, de unde si titlul articolului.

Va rog sa cititi cu atentie articolul lui Culianu, care mi-a intarit convingerea ca Eliade a fost corect cand mi-a afirmat care o credinta ortodoxa simpla, spre compensarea inetectualismului sau de istoric al religiilor. (Preot G. C.)

Dupa trei saptamani de sedere la Chicago, seara de luni 14 Aprilie este a doua pe care n'o petrec impreuna cu Mircea si Christinel Eliade. Studentii de la Disciples of the Divinity School House, unde sunt gazduit, au luna o cina in comun. Contrar asteptarilor mele, cina se termina la sapte. As mai avea timp sa trec pe la ei, cu pretextul de a manca impreuna un cantalup. De o saptamana, Mircea Eliade are dureri crepusculare atroce in cosul pieptului si e cuprins de o ciudata oboseala. In primele doua saptamani dupa venirea mea am lucrat amandoi cu spor la diverse lucruri - intre altele la trierea materialelor salvate din incendiul care i-a devastat parte din biroul din Meadville Theological Seminary la 18 Decembrie, 1985. In fond, paguba materiala a fost redusa: toate hartiile importante au fost salvate. Au pierit carti si scrisori numai. Pentru Mircea Eliade, inasa, incendiul a avut o alta semnificatie. Mi-a repetat de atatea ori ca lumea este un camuflaj, ca e plina de semne care trebuie descifrate cu rabdarea unui ghicitor in pietre, incat cred ca-l inteleg. Se gandeste oare la romanul *Lumina ce se stinge*, la focul care consuma biblioteca si pe savant cu ea?

*(Jurnal, 4 aprilie 1986, despre seara petrecuta la Christinel si Mircea Eliade, impreuna cu fiziciana Sanda Loga: "M. E. citeste foarte mult despre **Life after Life** - Viata dupa viata - si e convins ca moartea e un "semn de lumina". Repeta asta de mai multe ori. Chr. si S.L. numesc autorii a doua carti, care au adunat marturiile unor oameni scapati ca prin minune de la moarte. De fapt, de 30 si mai bine de ani, aceasta e una din marile teme ale literaturii sale. Jurnal 5 aprilie: "Oare pe cine incearca sa convinga de cele de mai sus, pe noi, ori pe sine insusi? Pe amandoi, cred. Si poate ca universul contine, printre altele, si acest viclesug: ca daca cineva isi*

construieste un "palat in ceruri" - orice fel de palat! - se va duce sa locuiasca acolo in eternitate. Poate ca totusi paradisele exista. Cat despre infern, nu sunt sigur: infernul ar putea fi doar uitare. Desi, un bun muncitor probabil ca va reusi sa-si cladeasca si un infern dincolo").

Duminica dupa pranz ne-am plimbat impreuna ca sa admiram florile abia rasarite pe peluze. (Mircea Eliade admira peluzele americane si largimea strazilor: ("*Aici poti respira, nu e inghesuit ca in Europa*".) Mi-a parut iarasi cum il stiu de mai bine de zece ani, frematand de curiozitate pentru orice, iradiind din toata fiinta un amestec unic de bunatate, tensiune intelectuala, pace si seninatate. Nu a parut nici obosit, nici deprimat. In cadrul schimburilor active de carti care au loc incepand din seara venirii mele, ii promit sa-i caut pentru a doua zi nuvela *Ligheia* de Tomasi di Lampedusa.

Impreuna cu nu mai putin celebrul filosof David Tracy, numit de curand Service Distinguished Professor, Christinel si Mircea Eliade sunt centrul serii. Pentru prima data, in ultimele zile, el cineaza fara dureri. Suntem cu totii optimisti, cu atat mai mult cu cat ultimele analize, facute in urma cu vreo doua saptamani, au fost perfecte. Satisfacut, ma intorc acasa cu gandul ca Marti vom relua lucrul si ca, poate, Mircea Eliade va renunta la spaima de magnetofon si va incepe sa dicteze o nuvela. Durerile care l-au chinuit pana acum nu pot fi decat una din nenumaratele sicane ale artritei, aceeasi care-l impiedica sa scrie.

Luni 14 aprilie, dupa ora 7 seara, studentii sunt angajati in lungi convorbiri telefonice, astfel incat linia nu e liber vreme de o jumătate de ora. Telefonul la care Christinel raspunde de obicei, suna in gol. O invitatie de ultima ora? Putin probabil. Telefonul este iarasi luat in primire de o studenta. Camera mea e invadata de sunete de clopot mai puternice ca de obicei. (Christinel mi-a explicat ca la capela de alaturi exista un carillon pe care tinerii exerseaza. Dar acestea sunt glasuri de clopote mari, care rasuna adanc in cladire). Incerc sa-mi alung ganduri sinistre. Fara indoiala, trebuie sa existe o explicatie simpla pentru absenta lor de acasa; de exemplu, s'au dus la Quadrangle Club sa cineze. Dar acolo se duc doar miercurea. Inca de doua ori telefonez fara raspuns. Dupa opt, telefonul meu intra in pana. Incerc pana la zece sa-l animez, dar fara rost.

Marti la ora noua, de cum intru in birou, sunt informat de directoarea administrativa a facultatii ca mi-au gasit un apartament. Alerg sa inchiriez o masina, la ora 11 cand ma intorc sa iau lucrurile, gasesc o nota in usa: Christinel se afla in spital, Mircea Eliade este in Intensive Care Unit in urma unui atac de congestie cerebrala. La 11:30, intru pe usa rezervei D 505 de la etajul 5 al spitalului universitar Bernard Mitchel, unul dintre cele mai bune

din lume. Cu mana lui Christinel in mana lui stanga, Mircea Eliade ii zambeste, apoi imi zambeste cu aceeași caldura care este numai a sa. Ne intelege perfect, dar nu poate vorbi: atacul i-a atins partea stanga a creierului, nu se stie cat de grav. Partea dreapta a corpului ii este, probabil temporar, paralizata.

Christinel ma ia deoparte si imi povesteste ca Luni, in jurul orei sase, Mircea Eliade i-a cerut cartea lui Emil Cioran *Exercises d'admiration* si s'a asezat in fotoliul sau preferat de catifea verzuie ca sa citeasca. Zece minute mai tarziu, starea in fotoliu zambind nemiscat, cu cartea deschisa in brate. Crezand ca e vorba de o gluma, Christinel l-a chemat o data de doua ori, fara raspuns. A alarmat imediat buni prieteni, pe profesorul Lacoque si pe sotia sa, iar salvarea l-a transportat la spital in nu mai mult de douazeci de minute.

Doctorii erau optimisti: desigur, urmatoarele zile aveau sa fie hotaratoare, dar congestia parea relativ usoara. Sansele sa se restabileasca complet erau, in acea prima zi de 50%. Dovedind un devotament pe care aveam sa-l inteleg in cele aproape opt zile de veghe la capataiul lui Mircea Eliade, langa rezerva se aflau deja decanul facultatii, profesorul Frank Gamwell, David Tracy, Wendy O'Flaherty, fiziciana Sanda Loga, mai tarziu profesorul Jerry Brauer, profesorii Joseph Kitagawa si Eveline Kitagawa, Paul Ricoeur cu sotia si multi altii.

In tot acest timp, Mircea Eliade, e alert, isi potriveste ochelarii ca sa recunoasca vizitatorii, zambeste si, mai ales, ii propune sotiei sale un joc, care va fi si ultimul sau gest inainte de a-si pierde definitiv cunostinta: ii arata verigheta, prinsa cu o sarma verde ca sa nu-i alunece de pe deget, ii strange afectuos mana, pune verigheta sa alaturi de a ei, incearca sa-i duca mana la buze ca sa i-o sarute. In rezerva nu se varsa lacrimi. Christinel si le sterge afara, iar langa el rosteste fara incetare incurajari.

Stiu ca multi oameni sunt, ca si mine, profund legati de Mircea Eliade. Dar purtarea prietenilor sai americani este uimitoare: decanul Gamwell si David Tracy isi vor anula fiecare o calatorie, petrecandu-si ziua intreaga la spital. Iar masura devotamentului lor avea sa se vada in zilele urmatoare. Profesorul Nathan Scott, un venerabil pastor anglican de culoare, fost coleg al lui Mircea Eliade, e anuntat de internarea acestuia si sfatuit sa nu vina inca la Chicago. Mircea Eliade a lasat dispozitie ca el sa-i administreze extrema unctiune, ca semn de infratire intre rase si religii. Deocamdata inca Mircea Eliade pare in afara oricarei primejdii. Zilele urmatoare vor fi cruciale, dar suntem foarte optimisti. Christinel e hotarata sa-l vegheze in fiecare clipa, iar el insusi, desi incapabil s'o spuna, pare decis sa se recupereze.

Relatarea tuturor acestor fapte si nume are, dupa cum cred, importanta ei in economia biografiei lui Mircea Eliade. Transparenta dintru inceput

(cine nu-si aminteste de paginile din *Amintiri* vorbind de patrunderea copilului intr'o camera plina de mister, pagini pe care Saul Below le-a citit in fata celor peste 1200 de oameni adunati la serviciul funerar?), existenta lui Mircea Eliade trebuie sa-si gaseasca o cronica exacta pana in ultimele clipe. Mai mult, nici un amanunt al acestor opt zile de veghe nu e lipsit de sens. O moarte nu seamana cu alta, desi, probabil, exista anumite modele carora toate mortile li se conformeaza mai mult sau mai putin. Moartea ciobanului din *Miorita* nu e la fel cu aceea a Doamnei Bovary, iar crucificarea lui Iisus nu seamana cu sfarsitul lui Budha, cunoscut sub numele de paranirvana.

Jurnalistii l-au numit deseori un mare solitar. Corecta in ce priveste opera lui, judecata este cat se poate de nedreapta cu referire la viata (si la felul mortii) lui Mircea Eliade. A afectat direct sute de constiinte, poate mii; si indirect sute de mii. Toate se intalnesc acum intr'un moment de solidaritate care ii transforma sfarsitul intr'o ceremonie patetica, dar nu tragica. (Aveam sa inteleg acest lucru abia peste cateva zile. Insa moartea lui
semana
pace.)

Dintru inceput, devotamentul tuturor prietenilor a fost miscator; pentru a da un singur exemplu: intr'una din zile, decanul Gamwell a stat nu mai putin de sapte ore in picioare, nemiscat, in coridorul spitalului, fara a-si manifesta in nici un fel prezenta, de teama de a nu stingheri. Multi s'au perindat in pelerinajul necurmat, sfidand toate regulile sectiei de reanimare (Intensive Care Unit), deseori spre disperarea personalului.

Optimismul nostru a durat trei zile, in care starea lui Mircea Eliade parea uneori sa se imbunatateasca atat de mult, incat nu aveam indoiele asupra insanatosirii. Joi la 7:30 dimineata a raspuns perfect examenului neurologic, dar mai tarziu si-a pierdut coordonarea, dand semne ca nu mai era in forma de dinainte. Acesta nu mai era un motiv pentru a pierde speranta: doctorii explicasera ca o congestie produce intotdeauna edem cerebral; perioada cea mai dificila pentru bolnav este retragerea edemului, care dureaza circa trei zile. Abia dupa aceea se poate constata marimea daunelor, vindecarea completa nefiind nicidecum exclusa.

Desi vineri la pranz Mircea Eliade nu mai deschidea ochii (functiile inimii, vizibile pe ecran, fiind insa excelente), totul parea sa corespunda previziunilor medicale. Mi-am tinut seminarul intre 1:30 si 4:30, iar inainte de 5, m'am intors la spital fara nici un fel de presentimente, convins ca lupta lui Mircea Eliade, cu ajutorul devotamentului nesfarsit al lui Christinel si cu sprijinul acelor prieteni minunati care-i vizitau neintrerupt, avea sa se incheie cu bine. Dimineata incepusem sa-i spun lui Mircea Eliade acea poveste pe care i-o promiseseam in plimbarea care avusese loc duminica 13 aprilie la ora doua. Inainte de pranz, Christinel ii citise din propriile lui

nuvele, pe care Mircea Eliade le recitase cu putine zile inainte. (A fost singura data cand am auzit de la el o apreciere pozitiva asupra propriei sale opere, mai ales asupra nuvelei Ivan, in care e vorba despre o moarte asupra careia exista "evidente mutual contradictorii". Mircea Eliade repeta formula cu satisfactie, remarcand ca, in fond, nu se stia daca personajul - un elev TR in razboi - a murit sau nu.)

Vineri la ora cinci traiesc probabil clipa cea mai zguduitoare dupa lungii ani in care existenta lui Mircea Eliade fusese pentru mine o garantie a ordinii lumii: Christinel imi comunica plangand ca analizele adusesera dovada unui cancer in curs de generalizare; ca profesorul se afla in coma si ca moartea sa era o chestiune de zile, poate de ore. De aici incolo a inceput Marea Veghe, in care s'a deslusit taina mortii lui Mircea Eliade: a fost moartea unui Buddah, *mahaparinirvana*.

In intervalele cat a ramas singura cu el, Christinel i-a vorbit. (Dupa ea, Mircea Eliade a continuat sa-i zambeasca dincolo de noaptea cunostintei care l-a invaluit definitiv Vineri.) Nu stiu ce i-a vorbit. Sunt un martor partial, care i-a privit pe ceilalti, mai ales pe Christinel, cu admiratie si compasiune, imaginand doar imensa ei durere. Dar pot relata cu certitudine numai anumite parti ale Marii Veghi, cele privitoare la relatia mea cu Mircea Eliade, cu Christinel si cu ceilalti prieteni.

Vineri spre seara, ramas singur cu el, am continuat sa-i povestesc nuvela *Ligheia*. Mitologia ei, cu profesorul La Ciura indragostit de sirena Ligheia, supravietuitoare a epocii elene in marea cea mai albastra a lumii, corespundea oarecum trecerii pe care Mircea Eliade se pregatea s'o faca.

Christinel a ramas toata noaptea si ziua dupa ea neclintita in rezerva 505, mana in mana cu Mircea Eliade. L-am vegheat si eu, naruit, sprijinindu-ma de perete. Imi fusese relativ usor sa fiu optimist, atata vreme cat exista speranta; acum totul capata o alta dimensiune, neasteptata: Mircea Eliade avea sa dispara din orizontul fiintelor certe. Numai gandul, rasarit la capatul acestei nopti, cum ca ne aflam in paranirvana avea sa-mi aduca pace: era timpul cand discipolii si prietenii adunati din intreaga lume aveau sa soarba ultimele picaturi de viata din trupul care, pana nu de mult, adapostise un Mare Suflet.

Sambata 19 Aprilie dupa amiaza, soseste Nathan Scott de departe. In fata catorva prieteni stransi langa Christinel in rezerva, ii administreaza cu voce vibranta extrema unctiune si rosteste, secundat de David Tracy si de Frank Gamwell, rugaciuni pentru eliberarea sufletului.

Inima lui Mircea Eliade functioneaza inca normal. Imi trebuie mult timp ca sa inteleg ce se intampla: profesorul le da timp discipolilor sa vina. Charles Long, unul din primii sai elevi, a ajuns la Chicago de departe; la fel

Bruce Lincoln, unul dintre ultimii si cei mai dragi studenti, colegul meu de clasa din 1975. Telefonul din sectia de reanimare suna din toate partile lumii, calcand inca odata toate regulile spitalului.

Marti dimineata ies ca sa fac cateva curse pentru Christinel, care n-a mai parasit nici o clipa spitalul de vineri. La intoarcere, Wendy O'Flaherty ma cheama inlantrul rezervei: la orele 9:15 ale zilei de 22 aprilie, presiunea arteriala a lui Mircea Eliade a cazut, dar inima aceasta formidabila, nu numai mare, ci si rezistentă, inca mai palpaie. Wendy stie ca n'as fi putut sa-mi iert niciodata absenta de langa profesor in ultima clipa. Imi spune ca Mircea Eliade a avut si aceasta ultima buntate: mi-a asteptat intoarcerea. Tot mai rare, bataile pulsului se incheie la 9:40. David Tracy si Frank Gamwell rostesc o ultima rugaciune. *Paranirvana* a luat sfarsit.

Desigur, lumea nu va mai fi niciodata aceeași fara Mircea Eliade. Dar am inteles, dupa o noapte de disperare, ca in cele cinci zile ale veghii Mircea Eliade infaptuise o minune. Prietenii si discipolii sai se intalnisera in acest timp acolo, solidari cu Christinel si intarindu-i legaturile unul fata de celalalt. In *mahaparinirvana*, timpul adunarii inainte de marea trecere, exista o mare intelepciune. Si din nou imi aminteam de varsta de 24-25 de ani, cand credeam ca descifrez in zambetul lui Mircea Eliade cunostinta misterelor universului.

Poate ca, intr'adevar, se petrecusera lucruri tainice, privitoare la sotia sa care-l veghease cu devotament eroic; la schimbarea de sentimente si ganduri intre prietenii nedezlipiti de ea; la soarta si, poate, la misiunea lor. Timpul adunarii fusese, poate, si un timp de proba.

Desi ochii mi se innegureaza din cand in cand; desi lumea va arata cu totul altfel fara Mircea Eliade – totusi i-am acceptat moartea cu impacare. Miercuri la ora doua a fost cremat pe Woodlawn Avenue colt cu strada 67, intre doua pasaje din intelepciunea lui Iisus Sirach si Apocalipsa lui Ioan. David Tracy a citit o pagina din *Mitul Eternei Reintoarceri*.

Slujbe pentru odihna sufletului au fost rostite in toate bisericile ortodoxe din America. Organizat din umbra de David Tracy, serviciul memorial care a avut loc in enorma Rockefeller Chapel din Hyde Park, campusul universitatii din Chicago, a fost, dupa marturisirea unui batran profesor, cea mai frumoasa slujba la care asistase vreodata. In locul elogiilor, Saul Bellow, Paul Ricouer, Wendy O'Flaherty si subsemnatul au citit fragmente din opera lui Mircea Eliade in cele trei limbi in care acesta a scris pana la sfarsitul vietii: romana, franceza si engleza. Charles Long a explicat esenta Marii Veghi, care nu era numai rezultatul iradierii universale a celor peste cincizeci de carti ale profesorului, ci si a necrezutei sale bunatati. Nathan Scott (cine a spus ca ar putea deveni cel mai grandios

arhiepiscop de Canterbury) a incheiat o tanguire despre sufletul Dreptului care se afla in mana Domnului.

Inteleptul se afla in pace, caci Dumnezeu l-a incercat ca aurul in cuptor, ingana poporul adunat in biserica.

In fond, continui sa-mi repet de ani de zile, daca lumea aceasta este un camuflaj, asa cum mi-ati spus de atatea ori, Mircea Eliade, atunci sunt fericit ca am trait in aceeasi taina in care ati trait dumneavoastra.